

Les marques de «baix» registre en els diccionaris

JAUME SALVANYÀ

Fotre, amb un significat originàriament sexual ('copular', 'fer el coit') que l'ús i el temps han fet evolucionar cap a altres sentits variadíssims, és un verb molt productiu en català. Dóna joc a gran varietat d'expressions i, per bé que en molts casos és substituïble per altres verbs (*Fot un fred que pela* per *Fa un fred que pela* / *M'han fotut la cartera* per *M'han pres [o robat o pispat] la cartera* / *fer-se fotre* per *fer-se repicar*), en altres casos l'expressió no es pot dir amb cap altre verb que *fotre* (o el sinònim *cardar* o l'eufemisme *fúmer*): *fotre al carrer*, *no fotem!* o *fotre el camp* (que es pot canviar per *tocar el dos*, *escampar la boira*, *tocar [el] pirandó*, *esfumar-se*, però no podem pas dir **fer el camp ni *tocar el camp*).

A propòsit de *fotre*, s'observa en els diccionaris una vacil·lació a l'hora d'atribuir una marca de registre a aquesta i altres paraules. D'entrada, es pot constatar que no sempre se'ls dóna marca. Fluctuen, doncs, entre l'absència de marca i fins a cinc qualificacions diferents en

les obres consultades: *familiar*, *popular*, *colloquial*, *vulgar* i *grosser*, totes amb més o menys càrrega pejorativa.

Context

Per posar en context la situació, he triat deu paraules i les he buscades en vuit obres lexicogràfiques de referència: en el *Diccionari de la llengua catalana* del IEC, tant en la primera edició de 1995 (DIEC1) com en la segona del 2007 (DIEC2); en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Enciclopèdia, en l'edició de 1989 (DLC) i en el *Gran diccionari de la llengua catalana*, edició en línia, també de l'Enciclopèdia (GDLC); en el *Gran Diccionari 62 de la llengua catalana*, edició del 2005 (GD62); i tirant més enrere en el temps, en el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, edició de 1932 (DFa), en el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), edició en línia, i finalment en el *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina* de Pere Labèrnia, edició de 1864-1865 (DLa).

Les deu paraules que he analitzat són les següents: *fotre* i *cardar* (tant en el sentit de 'copular' com en els altres molts col·loquials que tenen), *pixar*, *cagar*, *merda*, *putada* (en el sentit de 'acció deslleial'), *malparit*, *colló*, *conya* i *hòstia* (no en el sentit religiós, sinó en els diferents sentits col·loquials que té).

El quadre que figura al peu d'aquesta pàgina reflecteix el resultat de l'anàlisi, amb les fonts ordenades cronològicament. Les crides que hi apareixen corresponen a les notes que hi ha damunt el quadre. Les abreviatures utilitzades són les següents:

NA: no apareix
SM: sense marca
vulg.: vulgar
pop.: popular
fam.: familiar
colloq.: col·loquial

D'entrada, en una visió lexicogràfica de conjunt, trobar tantes marques per a les mateixes paraules és, com a mínim, desorientador. No hi ha ni un sol mot que tingui exactament la mateixa marca en els diferents diccionaris! El que s'hi

1. Sense marca en el sentit de 'tenir acte carnal'; grosser en els altres sentits.
2. Sense marca en el sentit de 'copular'; vulgar en els altres sentits i expressions, excepte en *fotre el camp*, amb la marca de *popular*.
3. Popular en l'expressió *fotre el camp*; vulgar en la resta de casos.
4. Vulgar en el sentit de 'copular'; popular en els altres sentits.
5. Recollit només en el sentit sexual.
6. Vulgar en el sentit de 'orinar'; col·loquial en les expressions *pixar aigua beneïta*, *pixar alt*, *pixar fora de test*, *pixar-se a la sabata* i *pixar-se de riure*.
7. Vulgar en l'expressió *me cago en l'ou* (*o en l'olla*, etc.); en la resta de casos, sense marca.
8. Sense marca en el sentit de 'excrement'; familiar en el sentit de 'brutícia'.
9. Vulgar en el sentit de 'excrement' i en l'expressió *ésser cul i merda*; familiar en el sentit de 'brutícia', 'cosa dolenta', 'borratxera', com a interjecció i en l'expressió *fet una merda*; popular en el sentit de 'fatxenda'.
10. Sense marca en el sentit de 'testicle'; grosser com a interjecció.
11. Sense marca en el sentit de 'testicle'; vulgar com a interjecció i en altres expressions.
12. Recollit només en el sentit de 'bufetada'.

	DLa	DFa	DCVB	DLC	DIEC1	GDLC	GD62	DIEC2
<i>fotre</i>	NA	NA	SM/grosser ¹	SM/vulg./pop. ²	vulg.	vulg./pop. ³	fam.	pop./vulg. ⁴
<i>cardar</i>	NA	NA	SM ⁵	vulg. ⁵	vulg.	vulg.	fam.	pop./vulg. ⁴
<i>pixar</i>	SM	SM	SM	SM	vulg.	vulg./col.loq. ⁶	SM	pop.
<i>cagar</i>	SM	SM	SM	SM/vulg. ⁷	SM	SM/vulg. ⁷	SM	pop.
<i>merda</i>	SM	SM/fam. ⁸	SM/fam. ⁸	vulg./fam./pop. ⁹	SM	vulg.	SM	pop.
<i>putada</i>	NA	NA	SM	vulg.	vulg.	vulg.	SM	pop.
<i>malparit</i>	NA	NA	NA	vulg.	vulg.	vulg.	SM	pop.
<i>colló</i>	SM	SM	SM/grosser ¹⁰	SM/vulg. ¹¹	vulg.	SM/vulg. ¹¹	SM	vulg.
<i>conya</i>	NA	NA	SM	vulg.	pop.	vulg.	fam.	pop.
<i>hòstia</i>	NA	NA	vulg. ¹²	vulg.	vulg.	vulg.	SM	vulg.

acosta més és *hòstia*, que és qualificat de vulgar a tot arreu, llevat del GD62, que el deixa sense marca –en el DLa i en el DFa no hi apareix en cap sentit col·loquial.

I més desorientador encara és trobar en la mateixa entrada d'un diccionari diferents marques –o una marca combinada amb absència de marca– en funció de l'accepció o de l'expressió en què apareix aquell mot, com és el cas de *fotre* en el DCVB, en el DLC, en el GDLC i en el DIEC2. Què hi fan tantes marques per a qualificar les mateixes paraules? Com és que algunes tenen marca i altres no?

Observacions

Des de l'òptica de l'obra lexicogràfica es poden fer unes quantes observacions:

- El DFa recull quatre de les deu paraules i, contràriament al que es podria pensar, tendeix a no donar-los marca de registre. Les altres sis són paraules que ja s'utilitzaven en l'època de Fabra i, per tant, no se sap per què no figuren en el diccionari. Jordi Ginebra i Joan Solà ens donen una idea en *Pompeu Fabra: vida i obra*: el diccionari «responia a les directrius socioculturals noucentistes, orientades a fer dels ciutadans persones cultes, ben educades i de parlar polític». Per tant, sembla que no es tracta de cap descuit, sinó d'una decisió plenament conscient: Fabra no va considerar pertinent recollir-les. I això ens genera dues preguntes: per què inclou, en canvi, *pixar*, *cagar*, *colló* i *merda*? I per què, si aquestes paraules pertanyen a un registre «poc polític», no ho indicava? Com és que només té la marca *familiar*, i encara parcialment, *merda*? En la llista d'abreviatures del DFa, a part d'aquesta marca de *familiar*, hi apareixen també *popular* i *vulgar*.
- El DLa recull les mateixes úniques quatre paraules que el DFa, i tampoc no els dona marca de registre. Dos diccionaris, doncs, calcats pel que fa als deu mots d'aquest estudi, i caldria veure si el paral·lisme es fa extensiu a altres paraules. En el cas del DLa, però, no podem fer la mateixa afirmació que en el DFa: amb les dades històriques que ens forneixen el DCVB i el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana, que aplega material des de l'any 1833, no sabem si les altres sis paraules ja es feien servir a mitjan segle XIX en el sentit que es tracten aquí (*fotre* sí, però *conya*, per exemple, no és tan clar, perquè el primer document del Corpus en què apareix data de 1877). En qualsevol cas, no és una dada

pertinent en aquest treball, com sí que ho és, en canvi, plasmar que Fabra segueix la línia de Labèrnia no donant marca a aquest tipus de mots. Per cert, en la llista d'abreviatures del DLa apareixen les marques *familiar* i *vulgar*, que també trobem en el DFa.

- El DCVB, igual que el DFa, tendeix a no donar marques de registre i, quan en dona, juga amb tres de diferents: *familiar*, *vulgar* i *grosser*; aquesta última, exclusiva d'aquest diccionari d'entre els vuit analitzats i clarament més subjectiva. Val a dir que en la llista d'abreviatures inclou també la marca *popular*.
- A diferència dels anteriors, el DLC aposta més per les marques, i a fe de Déu que en algun cas ho fa d'una manera ben enrevessada!, introduint-ne fins a tres de diferents en el mot *merda* en funció de l'accepció o locució. Si hi ha una marca que predomina en aquest diccionari és la de *vulgar*, tot i que podem veure-hi les de *popular* i *familiar*. I en la llista d'abreviatures del diccionari encara hi apareix la de *colloquial*.
- El DIEC1 també opta per les marques; però, a diferència del DLC, no en barreja en cap dels deu mots analitzats i les simplifica molt: només fa servir *vulgar* i *popular*. De fet, en la llista d'abreviatures i símbols del diccionari ja no hi figuren ni la marca *familiar* ni *colloquial* del DLC.
- El GDLC hereta del DLC la preferència per la marca *vulgar*, i elimina la de *familiar* de la llista d'abreviatures del diccionari. Introdueix dues marques en *pixar* (el DLC el deixava sense marca), una de les quals és *colloquial*, que és l'única que trobem per a les deu paraules d'aquesta anàlisi. Per cert, el GDLC redueix el garbuix de marques de *merda* del DLC.
- El GD62 ho simplifica tot: o no hi entra cap marca o hi posa *familiar*, que és l'única que recull la llista d'abreviatures d'aquest diccionari per a qualificar aquesta classe de mots. No deixa de sobtar, venint de qui ve, perquè López del Castillo fa més de trenta anys ja qualificava totes aquestes paraules de *vulgars* en *Llengua standard i nivells de llenguatge*, però s'ha de reconèixer que és dels criteris més simplificadors de la qüestió, per bé que no del tot sistemàtic.
- Finalment, el DIEC2 canvia les marques respecte al DIEC1: tendeix a arraconar la *vulgar* i es decanta més per la *popular*, alhora que posa marca en dues paraules que en el DIEC1 no en tenien. De tota manera, dobla les marques en *fotre* i *cardar*.

Curiosament, cap de les fonts no dona el qualificatiu explícit de *malsonant* a aquestes paraules, tot i que és el que es desprèn de la marca *grosser* del DCVB. Però què té de *grosser*, per exemple, la interjecció *collons!* que no ho tingui també la frase citada en aquest diccionari *El remei d'aquesta malaltia és castrar el cavall tallant-li els collons?* En canvi, només es qualifica de *grossera* la interjecció i queda sense marca l'accepció que es defineix com a «testicles». I què té de *grosser* una frase com *M'has ben fotut!* que no ho tingui també *Quanta merda que hi ha per aquí!?* Doncs, resulta que *fotre* és qualificat de *grosser* i, en canvi, *merda* apareix sense marca o bé amb la de *familiar*.

Una cosa és clara: l'absència de marques, que en els deu mots analitzats practiquen majoritàriament el DLa, el DFa, el DCVB i el GD62, és objectiva. Aleshores, la consideració del grau d'informalitat queda a criteri de l'usuari. Però, quan els lexicògrafs s'aventuren a posar marques, ja entren en un terreny força més subjectiu. Allò que en època dels avis era *grosser*, potser ara ja no ho és; allò que per a uns és *vulgar*, per a altres no ho és. Què entenem ben bé per *vulgar*?; quina diferència hi ha entre *popular* i *familiar*? Tot és col·loquial?

Definició de les marques

Deixant de banda la marca *grosser*, exclusiva del DCVB, que els diccionaris posteriors no han adoptat, si cerquem les definicions de totes les altres marques en els tres últims diccionaris consultats en aquest estudi (els més recents), trobem el següent:

FAMILIAR

GDLC: Col·loquial.

GD62: Col·loquial.

DIEC2: [...] s'aplica especialment [...] al llenguatge, a l'estil, a les frases, etc., corrents, col·loquials.

POPULAR

GDLC: En voga entre el poble.

GD62: Es diu d'un mot, d'un significat, d'una construcció corrent en la llengua parlada.

DIEC2: En voga entre el poble.

(Ni el GDLC ni el DIEC2 no en recullen una definició específicament lingüística!)

VULGAR

GDLC: *mot vulgar*: Mot popular.

GD62: Que pertany al llenguatge corrent, no científic.

DIEC2: Propi del llenguatge parlat, corrent.

COLLOQUIAL

GDLC: Dit del llenguatge propi de la conversa informal.

GD62: Es diu d'un mot, d'una construcció, d'un estil de llengua utilitzada en situacions informals.

DIEC2: Propi de la conversa familiar, no literari.

És a dir, **familiar** remet a col·loquial en tots tres diccionaris. **Popular** no té una definició explícita en l'àmbit lingüístic ni en el GDLC ni en el DIEC2, i el GD62 ho associa a la llengua oral. I, pel que fa a **vulgar**, el GDLC entra la locució *mot vulgar* i remet a *mot popular*, que paradoxalment no recull d'una manera explícita; i el GD62 i el DIEC2 ho apliquen al llenguatge corrent –noteu que el DIEC2 en la definició de *familiar* posa *corrent* i *colloquial* en el mateix sac.

Així, doncs, podríem establir les fórmules següents:

familiar = col·loquial (GDLC, GD62 i DIEC2)

popular = oral (GD62)

vulgar = popular (GDLC), oral (DIEC), llenguatge corrent (DIEC i GD62)

Si observem ara les definicions de **col·loquial**, veiem que el GDLC i el DIEC2 l'apliquen a les converses, és a dir, a la llengua oral; el DIEC2, concretament, a la conversa familiar (= col·loquial). Fixem-nos, doncs, que ens movem en tot moment en els mateixos paràmetres:

Familiar = col·loquial = oral = popular = vulgar.

Encara en aquesta mateixa definició de *colloquial*, el GDLC i el GD62 hi introdueixen el context *informal*, que em sembla un terme cabdal perquè inclou tot el batibull de marques que hem vist fins ara: podem dir que *vulgar*, *popular*, *familiar*, *colloquial*, i també *grosser*; tots indiquen informalitat.

Així, doncs, si hi ha un adjectiu –*informal*– que inclou tots els altres, com és que no es fa servir com a marca?

Més encara, si totes les marques vénen a dir el mateix, per què els diccionaris insisteixen amb tantes distincions que no fan més que embolicar la troca? Com és que el GDLC introdueix les marques *vulgar* i *popular* en *fotre* si, segons el mateix diccionari, són sinònimes? Com és que, segons el DIEC1 i el GDLC, *pixar* és vulgar però *cagar* no? Per què el DIEC2 ho esmena i qualifica tant *pixar* com *cagar* de populars? Com és que només el GD62 simplifica les coses i dóna entrada a una sola marca en la llista d'abreviatures del diccionari –*familiar*– per a qualificar aquesta mena de mots (tot i que després ho combina amb l'absència de marca)?

Sembla com si la preferència per una marca o una altra (o per no posar-n'hi) anés per èpoques: els tres primers diccionaris, de mitjan segle XIX i de la primera meitat del XX, opten sobretot per no donar marca, mentre que els cinc últims, de les acaballes del segle XX i del començament del XXI, aposten per la marca, tret del GD62. Potser aquest canvi va relacionat amb el que explica Joaquim Rafel en *Lexicografia*: que fins a la meitat del segle XX no es desperta l'interès de reflexionar sobre la naturalesa i el contingut de les obres lexicogràfiques, i que fins aleshores «els lingüistes [...] veien el diccionari com un mer instrument d'estudi del lèxic i no el feien objecte de reflexió o d'anàlisi». Però, és clar, si fer-ne objecte d'anàlisi vol dir anar posant marques a tort i a dret i canviar de criteri de diccionari en diccionari, potser no val gaire la pena.

Les marques que s'utilitzen de mitjan segle XX ençà varien en funció de qui publica el diccionari: les de l'Institut són més homogènies, per bé que, amb poc més de deu anys de diferència, entre el DIEC1 i el DIEC2, han passat de la preferència per *vulgar* a la preferència per *popular*. En canvi, l'Enciclopèdia és més fidel a *vulgar*, però les marques són més heterogènies. De tota manera, caldria analitzar bé les noves incorporacions en el GDLC en línia d'aquesta mena de mots, perquè sembla que tendeixen a incloure més aviat la marca de *colloquial*: *empollar*, *flipada*, *maria* ('marihuana' i 'assignatura poc valorada i que hom considera fàcil d'aprovar'), *marxós*, *pirat*, *tele*,

xiripa, *xutar-se* ('injectar-se una dosi de droga'), etc., totes incorporen la marca *colloquial*.

Consideracions finals

Familiar deriva de *família*, i *popular* es relaciona amb *poble*. Potser sí que entre les dues paraules hi ha diferències tècniques o de matisos en els referents, però com a marques de registre en els diccionaris funcionen com a sinònimes.

Pel que fa a *vulgar*, és un terme que dóna lloc a males interpretacions. Els diccionaris ja hem vist que l'equiparen al llenguatge parlat, corrent, però no el defineixen com a malsonant. En canvi, fa la sensació que molta gent ho associa amb allò que és fora de lloc, ordinari, *grosser* en termes del DCVB.

Sense anar més lluny, Ginebra i Solà, en *Pompeu Fabra: vida i obra*, fan referència a una sèrie de mots que no apareixen en el DFa (*calé*, *clapar*, *dinyar-la*, *paio* i *pirar*), i els anomenen «col·loquialismes no necessàriament considerats vulgarismes» en contraposició a aquells mots que sí que qualifiquen de vulgarismes, com «*fotre*, *cardar* 'fer l'acte sexual', *cony*, *carall* o *titola*».

Els autors entenen *vulgarisme* no com hem vist que defineixen els diccionaris, sinó més aviat segons un dels paràmetres que definia López del Castillo en *Llengua standard i nivells de llenguatge*: pel fet de procedir de «temes considerats tabú com el sexe i les funcions fisiològiques»; és a dir, ho entenen com a grolleria. Però el fet és que cap diccionari no considera vulgar *titola* i, en canvi, el GDLC i el DIEC1 sí que marquen *clapar* i *dinyar-la* com a mots vulgars. Un exemple clar de la subjectivitat que veiem abans... I, per acabar-ho de rematar, encara hi afegiria que l'adjectiu *vulgar* té unes ressonàncies d'antigalla que recorden l'etapa de formació de les llengües romàniques: aquella llengua parlada pel *vulgus* i ja allunyada del llatí clàssic, anomenada *llatí vulgar*.

Si recapitem, doncs, el que hem vist sobre les diferents marques, podríem dir el següent:

La marca *grosser* és la més pejorativa i subjectiva de totes: allò que per a uns és *grosser* per a altres no ho és.

La marca *vulgar* és ambigua: no sabem si l'hem d'entendre com a sinònima d'oral i pròpia del llenguatge corrent o bé com a sinònima de groller.

Familiar i *popular* deriven de mots diferents i, per tant, en certs casos poden tenir significats o matisos diferents, però en el cas que ens ocupa funcionen com a sinònimes.

Conclusions

Arribats a aquest punt, cal fer la reflexió de si val la pena mantenir tantes marques i anar-les alternant amb l'absència de marca. Potser seria el moment de buscar una sola categoria que les inclogués totes. Una possibilitat seria la de *informal* que vèiem abans, però potser no cal ser tan trencadors; els diccionaris de l'Enciclopèdia ens brinden una solució que trobo magnífica: la forma *colloquial*. Adoptant exclusivament aquesta marca i substituint-la per totes les altres aconseguir

riem un triple objectiu: 1) optar per un qualificatiu que potser és el més precís de què disposem actualment per a designar aquesta mena de mots sense entrar en subjectivitats gaire profundes ni en dobles interpretacions; 2) unificar l'ús de la marca de registre simplificant-lo i sistematitzant-lo; 3) i, de retruc, donar un aire nou a aquest punt de la lexicografia, deixant enrere tres marques que fa massa anys que corren i que, com hem vist, es trepitgen i desorienten.

Això, o seguir l'opció per la qual ha optat en part el GD62 i que ja havien utilitzat Fabra, Labèrnia i altres: l'absència de marca i que sigui l'usuari qui decideixi el registre en què és adequat cada terme. Ara bé, si se segueix aquesta via, crec que caldria fer-ho també amb sistematicitat per tal de no confondre l'usuari: o sigui, extirpant dels diccionaris absolutament totes les marques de registre que hem vist. ♦

Bibliografia

- ALCOVER, Antoni M., i Francesc de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, edició en línia (<http://dcvb.iecat.net>), Institut d'Estudis Catalans i Editorial Moll, [consulta: 13 de març del 2010].
- Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana, en línia (<http://ctilc.iec.cat>), Institut d'Estudis Catalans, [consulta: 5 de maig del 2010].
- Diccionari de la llengua catalana*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1989.
- Diccionari de la llengua catalana*, primera edició, en línia (www.iec.cat/diec1), Institut d'Estudis Catalans, [consulta: 13 de març del 2010].
- Diccionari de la llengua catalana*, segona edició, en línia (dlc.iec.cat), Institut d'Estudis Catalans [consulta: 13 de març del 2010].
- FABRA, Pompeu, *Diccionari general de la llengua catalana*, Llibreria Catalònia, Barcelona 1932.
- GINEBRA, Jordi, i Joan SOLÀ, *Pompeu Fabra: vida i obra*, Teide, Barcelona 2007 (pp. 211-212).
- Gran diccionari de la llengua catalana*, edició en línia (www.encyclopedia.cat), Enciclopèdia Catalana, [consulta: 13 de març del 2010].
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís. *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*, Edicions 62, Barcelona 2005.
- *Llengua standard i nivells de llenguatge*, Laia, Barcelona 1976 (pp. 42-68).
- RAFEL, Joaquim, *Lexicografia*, Editorial UOC, Barcelona 2005 (pp. 61-62).
- LABÈRNIA, Pere, *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*, Espasa Germans, Editors, Barcelona 1864-1865.

PASTISSERIA BOMBONERIA CONFITERIA GELATERIA

Major de Sarrià, 57
08017 Barcelona
Tels. 93 203 07 14 - 93 203 00 04

Pl. de Sarrià, 12-13
08017 Barcelona
Tel. 93 203 04 73 - Fax 93 280 65 56